

Brielse Mare jg. 3, nr. 2, oktober 1993

Brielse Mare

Jaargang 3, nr. 2

Oktober 1993

Mededelingen en historische bijdragen van de Vereniging Vrienden van het Trompmuseum

---

COLOFON

De Brielse Mare is een uitgave van
De Vereniging Vrienden van het Trompmuseum
te Brielle en verschijnt tweemaal per jaar.
Leden van de vereniging ontvangen dit
tijdschrift automatisch. ISSN:0927-8478

Correspondentie-adres van de vereniging:
Maarland NZ 48, Brielle.
Postrekening Vereniging Vrienden van het
Trompmuseum 208792; minimumcontributie
f 15.-- per jaar.
Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij het
correspondentie-adres.

Secretariaat Brielse Mare-redactie:
mw.M.S.Zoetemeijer
Voorstraat 162
3231 BL Brielle.
Bijdragen voor het volgende tijdschrift
kunnen worden ingestuurd naar het redactie-
secretariaat.

Redactieleden:
I. de Baan, W. de Baan, C. Glaudemans,
L. Hordijk, J. Kolling, I. Kuyper,
en M. Zoetemeijer.

Ontwerp omslag: J. Kolling

Foto's: R.G.Meyer

Drukkerij: De Welplaat, Spijkenisse

Brielse Mare jg. 3, nr. 2, oktober 1993

Brielse Mare

Mededelingen en historische bijdragen van de Vereniging Vrienden van het Trompmuseum

INHOUD

A. v.d. Vlugt Financieel Jaaroverzicht 1992 van de Vereniging 'Vrienden van het Trompmuseum'	3
C.N.W.M. Glaudemans De dichter Jacob van Maerlant en Voorne	5
G. de Moor Het Middeleeuwse Heiligdom van O.L.V. Toevlucht in Brielle	29
L.W. Hordijk Een bijzonder Aspect uit de Geschiedenis van de Drinkwatervoorziening te Brielle	32
W. en I. de Baan Brielse Gevelstenen	39
M.S. Zoetemeijer Kronieken 1912 en 1942	41

A.v.d.Vlugt
(penningmeester 'Vrienden')

FINANCIEEL JAAROVERZICHT 1992 VAN DE
VERENIGING 'VRIENDEN VAN HET
TROMPMUSEUM'

Het voorjaarsnummer van de Brielse
Mare bevatte het jaarverslag 1992.
Zie hier het financiële verslag.

Baten

In Kas (kas, bank, giro- en spaarrekening)	f	4096.06
contributies 1991	-	45.--
1992	-	4960.--
1993	-	4763.--
Losse verkoop Mare	-	421.70
Bijdrage van de Gemeente Brielle t.b.v. aankoop glas	-	2500.--
Giften t.b.v. aankoop 'Trompbord'		
ABN-AMRO bank	-	3500.--
Stichting Geuzenstad	-	1500.--
Fonds Zomerpostzegels	-	165.--
De leden	-	2620.--
Excursie	-	825.--
Rente	-	304.71
	f	25700.47

4

Lasten

Aankopen	f 12250.--
Brielse Mare 1992 1 en 2	- 3479.89
Bijeenkomsten en representatie	- 301.95
Excursie	- 681.75
Verenigingskosten (kluishuur, telefoon, porti, Kamer van Koophandel, enz.)	- 500.93
In kas (kas, bank, giro- en spaarrekening)	<u>- 8485.95</u>
	f 25700.47

Toelichting:

Aangekocht werden: Een Delftse schotel met een voorstelling van Admiraal Maarten Harpertszoon Tromp	f 11000.--
Voornse gouden mutsspelden	- 1000.--
Enig serviesgoed, vervaardigd ter gelegenheid van het 25-jarig huwelijk van het Brielse echtpaar Van der Reijden-Tibboel in 1859-	<u>250.--</u>
	f 12250.--

De kascommissie-leden de Heren E.Beens, A.v. den Berg en Mr. P.D.A. Wijk- controleerde de financiële zaken betreffende 1992 en bevond alles in orde. De commissie deed daarvan mededeling in de ledenvergadering van 6 mei 1993.

C.N.W.M. Glaudemans (archivaris van Brielle)

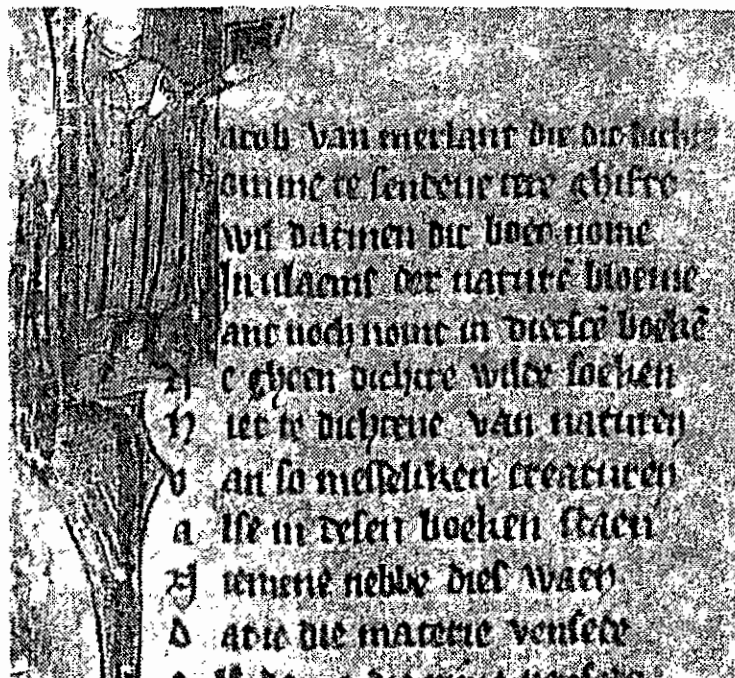
DE DICHTER JACOB VAN MAERLANT EN VOORNE

Inleiding

Sedert 1 augustus 1993 is er in Brielle een nieuwe scholengemeenschap gevormd, genaamd "Maerlant College". De school ontleent zijn naam aan het oude dorp Maerlant, dat thans binnen de gemeentegrenzen van Brielle ligt en aan de vermaarde Jacob van Maerlant. Deze middeleeuwse dichter zou als koster hebben gewerkt in het Voornse Maerlant. Sedert de jaren vijftig hebben diverse auteurs een vraagteken achter dit laatste feit geplaatst. Volgens deze schrijvers is Jacob van Maerlant nimmer op Voorne woonachtig geweest en dienen wij zijn woon- en werkplaats uitsluitend in de omgeving van Brugge te zoeken. Voor sommigen was het al snel een uitgemaakte zaak. De Touringclub van België was in juni 1958 zelfs van mening, terwijl de discussie over de dichter nog aan alle kanten werd gevoerd, dat het wetenschappelijk was uitgemaakt, dat Jacob van Maerlant niet op Voorne had gewoond¹. Anderen meenden dat de Van Maerlant-gedenkplaat aan het Brielse Asylplein daar geen plaats meer verdiende en verwijderd zou moeten worden².

In de afgelopen decennia zijn er vele vragen over Jacob van Maerlant gesteld. Als belangrijkste vragen kwamen de volgende naar voren: Waar lag het oude Maerlant, waaraan Jacob van Maerlant zijn naam ontleende? Is Jacob van Maerlant ooit koster geweest in Maerlant? Of moeten we de aanduiding van Jacob van Maerlant als "Jacob die Costere van Maerlant" begrijpen als een verwijzing naar zijn familienaam?

Het is tijd geworden om de gegevens over onze middeleeuwse dichter te ordenen en op zoek te gaan naar de feiten over Jacob van Maerlant.

afbeelding 1: miniatuur in Der Naturen Bloeme. De miniatuur verwerkt in de J(acob van Merlant) moet de auteur verbeelden. (uit: Literatuur 2-4 (1985) p.190.

Jacob van Maerlant: een dichter uit Vlaanderen

Uit de gedichten van Jacob van Maerlant weten we dat hij een Vlaming was. In zijn dichtwerk Sinte Franciscus leven zegt hij het ook met zoveel woorden. Hij schrijft: "omdat ic Vlaming ben" en wil zich hiermee verontschuldigen om zijn Vlaamse tongval¹. In zijn dichtwerk Der Naturen Bloeme geeft hij behalve de Middelnederlandse namen van planten en dieren, ook die in het Westvlaams, en schrijft dan: "in onse tale, int Vlaemsch, hier int lant, hier in Vlaenderlant.

Zo zegt hij van de leeuw:

"lewe es hi in Dietsch genant,
ende liebaert heet mene hier int lant"⁴.

Over het varken vermeldt hij:

"Aper domesticus in Latijn
Es in Dietsche een tam everswijn;
Een beer hetet in onser tale"⁵.

En over de egel:

"Een eghel heet ment in Dietscher tale,
in Vlaemsche een heerts, dat wetic wale"⁶.

Het is ook bekend, wanneer ongeveer Jacob van Maerlant in Vlaanderen is geboren. Literatuurhistorici bepalen zijn geboortejaar op circa 1225-1235. In Alexanders geesten schrijft de dichter, dat hij is geboren in "Bruxambacht". Op grond van deze vermelding neemt men aan, dat de dichter is geboren in het Brugse ambacht, waar de steden Damme en Sluis de voornaamste plaatsen zijn. De overlevering laat de dichter geboren zijn te Damme⁷. Uit het werk van Maerlant is af te leiden, dat hij een behoorlijke scholing moet hebben gehad. Hij was een zeer belezen man. Hij kende Vlaamse en Franse ridderromans, theologische werken en Latijnse klassieken⁸. In het 13de-eeuwse Vlaanderen waren het de aanzienlijke ouders, die een dergelijke opleiding voor hun kinderen konden financieren. Het is aannemelijk dat Maerlant zijn opleiding heeft genoten aan de Brugse kapittelschool

van Sint Donaas, ofschoon dergelijke scholen rond 1230 waarschijnlijk niet voor leken openstonden. Daarom wordt thans aangenomen dat Maerlant een geestelijke is geweest, die lagere wijding heeft ontvangen. In ieder geval was Maerlant geletterd en geschoold⁹.

Sedert de voormalige Brielse stadssecretaris en latere Algemeen Rijksarchivaris H. van Wijn in 1800 schreef, dat Maerlant vanuit Vlaanderen naar Voorne trok, is hierover, zowel in de vorige als in deze eeuw, gediscussieerd¹⁰. Op deze discussie zullen we ingaan in het vervolg van dit artikel.

Aan het einde van de jaren zestig van de 13de eeuw vestigt Maerlant zich waarschijnlijk in Damme. Hier schrijft hij Der Naturen Bloeme in opdracht van de aanzienlijke Zeeuwse edelman Nicolaas van Cats, wiens verwant en tijdgenoot de priester heer Hendrik van Cats in Brielle grote bekendheid geniet, omdat deze in 1293 het Catharinagasthuis heeft gesticht!¹¹

Een 17de-eeuwse overlevering wilt dat Jacob van Maerlant in Damme schepenklerk is geweest, of dit werkelijk juist is, is de vraag. Het standbeeld uit 1860 voor het stadhuis in Damme verbeeldt de dichter als stadsklerk. De ene hand van de dichter rust op een stapel boeken; de andere houdt een pen vast (zie afbeelding 2)¹².

Omstreeks 1290 werd Jacob van Maerlant ziek. In zijn dichtwerk Spiegel Historiael schreef de dichter, dat hij de arbeid om gezondheidsredenen moest staken. Aangenomen wordt dat de dichter in of kort na 1291 stierf¹³. Bronnen uit de 14de en de 15de eeuw vermelden tenslotte, dat Jacob van Maerlant onder de klokketoren van de Onze Lieve Vrouwekerk te Damme zijn laatste rustplaats heeft gevonden. Later werd zijn grafsteen omgekeerd, omdat werd beweerd, dat hij de laatste overblijfsels van Tijn Uilenspiegel bedekte. De grafsteen is uiteindelijk in 1829 verkocht en verbruikt tot kapitelen voor

afbeelding 2: standbeeld van Jacob van Maerlant te Damme.

de zuilen van de kerkhofhekken van Sluis. De toenmalige pastoor van Damme was zeer gelukkig "bevrijd" te zijn van de steen, die talloze toeristen aantrok, die het graf van Tijn Uilenspiegel wensden te bezoeken. In 1890 is er een nieuwe steen op het graf van Jacob van Maerlant geplaatst".

Was Jacob van Maerlant koster in het Voornse Maerlant?

Sedert H. van Wijn in zijn Historische avondsonden schreef, dat Jacob van Maerlant in het Voornse Maerlant werkte, is dit standpunt een aantal malen punt van discussie geweest¹⁵. Vanaf 1951 rezen er nieuwe twijfels, of het "Maerlant", waarnaar Jacob van Maerlant zich heeft genoemd, een plaatsje moet zijn geweest op Voorne. De pastoor J. Noterdaeme uit het Vlaamse Snellegem is aansprakelijk voor de nieuwe twijfels. Hij kwam terug op een 19de-eeuwse hypothese van de Vlamingen Versnayen en C.A. Serre en de in Vlaanderen werkzame Engelse kunsthistoricus W.H.J. Weale. In 1861 had K. Versnayen een oorkonde uit 1262 ontdekt, waarin sprake zou zijn van "sessen ghemeten lands ende ene linie die ligghen in Suenkercka in Marlant". uit deze oorkonde moest blijken, dat er in de tijd van de dichter een Ma(e)rlant bestond bij Brugge.

In 1868 vond W.H.J. Weale in de archiefbronnen een "Weitkinus dictus Custos" [= Weitkin genaamd De Coster] in het plaatsje Houtave bij Zuienkerke, waaruit werd geconcludeerd dat er een familie De Coster verbleef in de omgeving van Brugge. En zo stelde men, dat de naam die de dichter zich had aangemeten in het dichtwerk Grael-Merlijn betekende: Jacob de Coster uit het Vlaamse Maerlant en niet Jacob, die koster was te Maerlant op Voorne. Omdat het Vlaamse "Maerlant" een streek betrof en geen parochie, kon er hier geen koster werkzaam zijn geweest. Daarom moesten volgens de hypothese de woorden "de Coster" wel naar een familienaam verwijzen en niet naar een kostersambt. Deze stel-

ling werd door diverse personen verworpen, waaronder de Gentse hoogleraar J. van Mierlo¹⁶.

In 1951 werd de oude hypothese herontdekt door Noterdaeme, die bovendien nieuw materiaal aanvoerde. De naam De Costere kwam meermalen voor in de streek rond Houtave. Bovendien stelde hij dat Jacob van Maerlant leenman zou zijn geweest van de ridders Van Roden, die gevestigd waren te Snellegem. Dit laatste gegeven had de pastoor geconcludeerd aan de hand van het obituarium van Snellegem, de lijst van jaarlijkse uitgaven voor het herdenken van de overledenen. Hierin stond genoteerd, dat er een Jacobus Custos [= Jacob de Coster] op het Oosthof van de heren Van Roden te Snellegem woonde. Deze Jacob de Coster moet volgens Noterdaeme een afstammeling zijn van het geslacht De Costere en hij identificeert hem met de dichter, die in 1246 "clerc" van de heren Van Roden te Snellegem moet zijn geweest. Via de heren Van Roden kreeg Jacob van Maerlant talrijke vereerende opdrachten van Zeeuwse en Hollandse edellieden. Volgens Noterdaeme heeft de dichter Vlaanderen nooit verlaten. De familie Van Roden verliet Snellegem evenwel in 1257, en Jacob, die hierdoor zijn betrekking verloor, zou dan enkele jaren later naar Damme trekken, waar hij schepenklerk zou worden¹⁷.

En zo verscheen van de hand van Noterdaeme een compleet nieuwe biografie van Jacob van Maerlant. Zijn dichtwerken werden opnieuw bestudeerd met de bedoeling aan te geven dat diverse opmerkingen in zijn boeken niet noodzakelijkerwijs verwezen naar Voorne. Volgens Noterdaeme berusten de publikaties over de dichter, waarin staat vermeld dat hij koster was van de kerk van het Voornse Maerlant, op een verkeerde interpretatie van literaire teksten. En de Vlaamse pastoor kreeg aanhangers voor zijn theorie zoals de voormalige Brielse kantonrechter mr. H.P. Schaap, maar hij vond ook felle opposenten zoals de Gentse hoogleraar J. van Mierlo en de Vlaamse literatuurhistoricus H.C. Peeters.

Van Mierlo concludeert echter na de bestudering van het obituarium van Snellegem, dat hierin slechts vermeld staat dat de kosterwoning naast de kerk bewoond werd door iemand met de naam Jacob. Er is volgens Van Mierlo geen sprake van Jacob de Coster, maar van een koster met de naam Jacob. Ook concludeert hij dat de relatie tussen het geslacht De Coster en de dichter geheel berust op hypothesen¹⁸.

Er bleven vele vragen, die Noterdaeme aan de hand van nieuwe archiefstukken probeerde te weerleggen¹⁹. Nimmer heeft hij van zijn standpunten afstand genomen.

De genadeslag voor de hypothesen van Noterdaeme kwam tenslotte door de ontdekking in 1977 van M. Gyseling. Deze merkte in zijn Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300) op: "De stelling van J. Noterdaeme, dat de dichter afkomstig was van "Marlant" te Zuienkerke ..... kan niet juist zijn, omdat ze berust op een leesfout". Het Brugse Ma(e)rlant in Houtave heeft nimmer bestaan, in de 13de-eeuwse oorkonde is enkel sprake van "Matlant"²⁰.

En hiermee is Jacob van Maerlant weer teruggekeerd als 13de-eeuwse koster naar Voorne.

Het 13de-eeuwse Maerlant op Voorne

Voordat we ons een indruk gaan vormen over het leven en werken van de dichter in het Voornse Maerlant, lijkt het juist een beschrijving te geven van het 13de-eeuwse Maerlant. Wat zocht een man met een gedegen scholing als Jacob van Maerlant op dit noordelijke eiland?

Omstreeks 1258 komt de dichter op Voorne, waar hij koster wordt in plaatsje Maerlant (thans een gedeelte van Brielle), dat op dat moment als haven- en vissersstadje reeds tot bloei was gekomen.

Het eiland Voorne was pas sinds enige tientallen jaren bedijkt. Veel land bestond slechts uit gorzen die voor schapenteelt werden gebruikt.

Het bestuur op het eiland was in handen van de heren Van Voorne. We weten dat leden van dit aanzienlijke geslacht behalve de burcht te Oostvoorne, ook nog een kasteel op Goeree en een hof te Maerlant bezaten. Het hof te Maerlant lag aan de huidige Langestraat en grensde aan de Raas en de Kaatsbaan. Het "Maerlantse Kerkhof" (het huidige Asylplein) vormde de noordgrens. Volgens A.A. Arkenbout, die in de jaren zestig en zeventig gedegen archiefonderzoek heeft gedaan naar dit hof, heeft het terrein zich uitgestrekt tot aan de Torrenstraat. Rond het geheel liep een aantal sloten, waaraan men in de 14de-eeuwse rekeningen de naam gracht geeft. Het hof kon men via drie poorten betreden en voor iedere poort lag in de 14de eeuw een houten brug. Een keer is in de rekeningen zelfs sprake van een "valbrigghe". Op het hofcomplex stonden schuren, stallen, een woongebouw, een ridderzaal, een kapel en een watermolen.

Arkenbout deed in de periode 1972-1973 ook opgravingen in de hoek Langestraat-Raas en vond bevestiging van hetgeen hij reeds aan de hand van archiefstukken had aangetoond: hier had werkelijk het Maerlantse hof van de heren Van Voorne gelegen. Er kon helaas maar een beperkt gedeelte van het oude hofterrein worden opgegraven. De op deze plaats aangetroffen stenen funderingen gingen terug tot het begin van de 14de eeuw. Het oudere gedeelte van het hof, dat ter hoogte van het voormalige Gasthuis aan de hoek Asylplein-Kaatsbaan moet hebben gelegen, kon helaas niet worden onderzocht. De verwachting is groot, dat hier bij opgravingen 13de-eeuwse vondsten kunnen worden gedaan²¹.

Ook kon na dit onderzoek worden geconstateerd, dat de beweringen van H.P. Schaap en J. Noterdaeme, dat er geen hof van de heren Van Voorne in Maerlant heeft gestaan, achterhaald waren²².

Hierboven is reeds genoemd, dat bij dit hof een eigen kapel behoorde. Deze was aan Sint Pieter gewijd en stond op het huidige Asylplein. We vinden

reeds in de 13de eeuw verwijzingen naar dit gebouw. In de lijst van ontvangsten van gelden ten behoeve van de voorbereiding van een kruistocht in 1277 treffen wij aan een vermelding van de pastoor en kapelaan van Maerlant. Ook in 1280 is er sprake van de "capellanus van Maerlant". Volgens R. Meischke moet er toen reeds sprake zijn geweest van een Pieterskerk behorend tot de Maerlantse parochie²³.

Het is duidelijk: er was in Maerlant in de 13de eeuw bij het hof van de heren Van Voorne een kapel of een kerk. Hier moet de dichter Jacob van Maerlant hebben gewerkt als koster. Aan dit Maerlant heeft hij zijn naam ontleend.

Jacob van Maerlant op Voorne

De heren Van Voorne onderhielden reeds aan het begin van de 13de eeuw uitgebreide contacten met mensen uit de geboortestreek van Jacob van Maerlant. Na grote overstromingen schakelde de heer Van Voorne in 1220 de Vlaamse abdij Ter Doest in om te pogen de watermassa's te keren en Voorne te behouden. De monniken van deze abdij uit de buurt van Brugge hielpen bij de droogmaking van het ondergelopen Voorne. Zij kregen als dank hiervoor de Voornse polder Middellant, waar zij schapen gingen telen voor de wolexport. De abdij bezat reeds land op het huidige Goeree²⁴.

Waarschijnlijk is Jacob van Maerlant door Hendrik van Voorne, de vader van Albrecht van Voorne aan wie de dichter zijn werk Grael-Merlijn heeft opgedragen, vanwege de brede scholing die hij in Brugge had genoten naar Voorne gehaald. Hij moet Jacob hebben begiftigd met het kosterambt van de Sint Pieterskapel op hun hof te Maerlant.

Een goed geschoolde ambtenaar zal zeker bruikbaar zijn geweest aan het Voornse hof. Het is aannemelijk dat de heren Van Voorne af en toe een beroep hebben gedaan op Jacob van Maerlant bij het opstellen van hun akten. Zijn officiële taak lag

evenwel in het kosterschap. De middeleeuwse koster had een veelomvattende taak. Hij zorgde voor het kerkgebouw en de inventaris. Sommige kosteren, die een lagere wijding hadden gekregen (hetgeen aanneemelijk is met betrekking tot Jacob van Maerlant), droegen ook zorg voor de gelovigen. Het kosterschap was een ambt, dat paste bij een man die een klerikale opvoeding had ontvangen²⁵.

Op Voorne behield Maerlant evenwel veel tijd om gedichten te schrijven. Omstreeks 1261 schrijft hij hier voor Albrecht van Voorne zijn Grael-Merlijn en noemt zich in de proloog van dit dichtwerk: "Jacob de coster van Merlant":

"Dese historie van den Grale
dichte ick ter ere Heren Alabrechte,
.....
Ende nu biddick, dat is waer,
Jacob de coster van Merlant
dien gy te voren hebben becant
in des konincx Alexanders jeesten" ²⁶

De wijze waarop Jacob van Maerlant zich in dit dichtwerk presenteert is opvallend. In zijn oudst bewaard gebleven werk Alexanders geesten noemt de dichter zich eenvoudig Jacob. Na de Grael-Merlijn noemt hij zich opnieuw Jacob en regelmatig ook Jacob van M(a)erlant.

Het is duidelijk: de dichter wil zich in het dichtwerk Grael-Merlijn presenteren aan Albrecht van Voorne als Jacob, die op zijn domein Maerlant werkzaam is als koster. Het is bovendien niet uitzonderlijk, dat een middeleeuwer zijn toenaam niet aan zijn geboorteplaats ontleent. Lodewijk van Velthem, de voortzetter van Maerlants werk, noemde zich ook niet naar zijn geboorteplaats Sichem, maar naar het dorp waar hij pastoor was, op het moment dat hij met dichten begon²⁷. De dichter is beroemd geworden in het Voornse Maerlant en zich sedertdien Jacob van Maerlant blijven noemen. Hij kon op deze wijze herkenbaar blijven voor zijn noordelijke relaties.

In de dichtwerken van Jacob van Maerlant vallen ons diverse verwijzingen op naar het eiland Voorne. In de avonturenroman Torec noemt Maerlant naast ridders met Franse namen een Claes van den Briele, die optreedt als een betoverd ridder²⁸. Voor de Zeeuwse edelman Nicolaas van Cats schrijft de dichter Der Naturen Bloeme. In dit dichtwerk over dieren en planten komen op diverse plaatsen verwijzingen voor naar Voorne. Bij het hoofdstukje over de "ratten" vertelt Maerlant dat zij zich zeer snel vermenigvuldigen en al even onverwacht verdwijnen zonder dat één kreng wordt gevonden. Hierbij schrijft hij de volgende verzen:

"In West Voorne te waren
Ne mach gheene ratten leven
dat weet hi dit hevet beschreven"²⁹.

De dichter weet uit eigen ervaring, dat hij op West-Voorne, oftewel het huidige eiland Goeree, geen ratten heeft aangetroffen. We weten uit andere bronnen dat dit gegeven overeenkomt met de werkelijkheid. Vóór het jaar 1760 werden er geen ratten op Goeree-Overflakkee aangetroffen. B. Boers, predikant te Middelharnis, schreef in 1843 in zijn beschrijving van het eiland:

"Als iets bijzonders teekenen wij
hier aan, dat vóór het jaar 1760
op dit eiland geene huisratten ge-
vonden werden, en dat aardmollen
eerst zijn ontdekt na het jaar 1780"³⁰.

Er is ook sprake van vogels in Der Naturen Bloeme. In het derde boek dichtte Maerlant:

"Vannellus, dats die vaneel;
Een voghel wel bekend een deel;
Een kivit heetet in Oost(er)land"³¹.

Volgens Te Winkel en Van Mierlo kan hier enkel de bij Brielle gelegen polder Oosterland zijn bedoeld³².

Tot omstreeks 1268 blijft Jacob van Maerlant op Voorne. Hier ontplooit hij naast het kosterambt een grote bedrijvigheid en schrijft talloze dichtwerken, zoals de reeds genoemde Grael-Merlijn en

de Historie van Troyen. Over dit laatste werk schrijft de dichter later nadrukkelijk "dat wi maecten te Maerlant"³.

Het is aannemelijk dat de dichter aan het Voornse hof ook latere opdrachtgevers heeft ontmoet. Albrecht van Voorne was rond 1260 zijn vader als burggraaf van Zeeland opgevolgd. Hij was in de regentschapsraad van de latere graaf Floris V de voornaamste raadgever. Waarschijnlijk heeft de jonge Floris in zijn jeugd aan het Voornse hof verbleven. Nicolaas van Cats, een van de andere personen, die bij de regentschap was betrokken, werd de opdrachtgever van het dichtwerk Der Natu-
ren Bloeme. Thans wordt aangenomen dat Heymeli-
cheit der Heimelichede ontstond bij de meerder-
jarigheidsverklaring in 1266 van Floris V. Het boek geeft onder meer een verhandeling over rege-
erkunst. Tenslotte kreeg Jacob van Maerlant in 1283 nog opdracht van Floris V, "coninc Willems sone zelf", om voor hem een Spieghel Historiael, een grote wereldkroniek, te schrijven⁴.

Omstreeks 1268 verlaat de dichter het Voornse Maerlant en vertrekt volgens de middeleeuwse overlevering naar Damme in Vlaanderen. We constateerden reeds, dat Jacob van Maerlant contacten met het noorden bleef behouden. Hij kreeg hiervandaan zijn opdrachten tot het schrijven van dichtwerken. We weten dat verschillende noordelijke opdrachtgevers, zoals Catharina van Durbuy, de echtgenote van Albrecht van Voorne, en de heren Van Cats, ook banden hadden met de nieuwe woonplaats van de dichter. Zij hadden van de Vlaamse graaf inkomsten uit de tol te Damme gekregen. We weten uit andere bronnen, zoals uit het dichtwerk Alexanders geesten, dat Jacob van Maerlant zich met tolkwes-
ties heeft beziggehouden⁵. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat diverse auteurs hebben gesug-
gereerd, dat Maerlant naar het zuiden ging om onder meer de belangen in het tolbedrijf van één van zijn opdrachtgevers te behartigen, bijvoor-

beeld in dienst van de heer Van Voorne of de heer Van Cats³⁶.

Voor wie schreef Jacob van Maerlant zijn dichtwerken?

In de handboeken over de Nederlandse literatuur wordt Jacob van Maerlant steevast gepresenteerd als didactisch schrijver voor de middeleeuwse burgerij³⁷. Deze zienswijze is evenwel onjuist. Zijn opdrachten kreeg Maerlant niet van stedelijke opdrachtgevers, maar van vertegenwoordigers van de hoge adel in Holland en Zeeland. Hij schreef in eerste instantie voor de aristocratie. In zijn werk maakt hij opvallend veel ruimte voor beschrijvingen van ridderlijke strijd. Hij keerde zich weliswaar tegen de zogenaamde "favelen" [= fabelen], maar schreef graag over oorlogen en tweegevechten³⁸.

De strekking van zijn werk is zeker niet alleen "didactisch" te noemen. Zijn werk biedt naast de "wijsheit" of de "leringe", ook "dachcortinge" [= tijdverdrijf]. Zelfs in zijn informatieve dichtwerk Der Naturen Bloeme schrijft hij in de proloog:

"Ende in alle desen boeken
mach hi vinden dieswil roeken
[= wie er zich moeite voor geeft]
medicine ende dachcortinge
scone reden ende leringe"³⁹.

Volgens de dichter behoort inspanning samen met ontspanning te gaan.

In Der Naturen Bloeme keert hij zich nadrukkelijk tegen verzonnen gegevens. Een schrijver dient uitgebreid onderzoek te doen, voordat hij iets aan het papier toevertrouwt. Over de Franse werken die hij heeft gelezen, is hij dan ook zeer kritisch en schrijft:

"Scone, walsche, valsche poeten,
die meer rimen dan sine weten"⁴⁰.

In Der Naturen Bloeme zegt de dichter, dat men in dit boek iets kan lezen, dat zowel nuttig als waar is. Maar ook dit boek, dat veel nuttige informatie bevat over planten en dieren, heeft Maerlant geschreven voor een vertegenwoordiger van de aristocratie, namelijk voor de Zeeuwse edelman Nicolaas van Cats⁴¹.

Maerlant schreef voor de aristocratie, maar voelde zich zeker betrokken bij hetgeen in de middeleeuwse steden plaatsvond. Zo adviseert hij vorsten in zijn dichtwerk Heimelicheit der Heimelichede om scholen te stichten voor alle kinderen, rijk of arm:

"In die steden van dire mogenthede
mac scolen, ende doe leren mede
Die kinder van dinen lande
Sijn si arem vulle hen die hande
Doe hen hovesceit [= beleefdheid]
ende ere
Dat elc te willic lere ....."⁴².

De automatische relatie tussen Maerlant en de middeleeuwse burgerij is niet juist. Weliswaar hadden diverse Vlaamse stedelingen in de late 14de eeuw werken van Maerlant in hun bezit, het is niettemin duidelijk dat de dichter schreef voor de aristocratie.

Zijn verdienste moeten we dus niet zoeken in het feit, dat hij zou dichten voor de gewone man. De grote waarde van zijn werk ligt op een ander terrein. In tegenstelling tot zijn voorgangers schreef Jacob van Maerlant niet in het Latijn of in het Frans, maar in zijn moedertaal het Middelnederlands.

afbeelding 3: De bronzen Jacob van Maerlant-
gedenkplaat aan het Asylplein.

Tot slot: een gedenkplaat aan het Asylplein en een Maerlantcollege

Op 13 juli 1935 werden aan het Asylplein in het bijzijn van meer dan duizend genodigden twee gedenktekens onthuld. Een gedenksteen werd aangebracht aan de Kaatsbaan ter nagedachtenis van de Brielse zeeheld Maarten Harpertszoon Tromp. Een bronzen plaquette werd aan het Asylplein onthuld ter ere van de middeleeuwse dichter Jacob van Maerlant, die hier als koster en dichter gewerkt heeft. De neerlandicus professor Willem de Vreese sprak bij de onthulling lof uit over de dichter⁴³. Toen in de jaren vijftig Noterdaeme zijn hypothesen publiceerde en probeerde aan te tonen, dat de dichter Jacob van Maerlant nimmer op Voorne had gewerkt, schreef een enkeling: "Wat doet die bronzen Van Maerlant-gedenkplaat langer in Den Briel?" Ook werd voorgesteld de gedenkplaat naar een museum over te brengen⁴⁴. Gelukkig is dit niet gebeurd. We weten inmiddels, dat het verblijf van Jacob van Maerlant op Voorne vaststaat en hij hier een omvangrijk oeuvre heeft geproduceerd. De keuze van de naam "Maerlant College" voor de nieuwe Brielse scholengemeenschap is daarom zeker passend. Het is een herinnering aan het middeleeuwse dorp Maerlant en aan de dichter Jacob van Maerlant, die waarschijnlijk de meest produktieve volkstaalauteur van heel de Europese middeleeuwen is geweest en met recht reeds in de 14de eeuw de eretitel "vader der Dietsche dichteren algader" meekreeg⁴⁵. Deze middeleeuwse dichter, die werkte in het centrum van het oude Maerlant en zich reeds in de 13de eeuw een pleitbezorger betoonde voor goed onderwijs voor de gehele jeugd wordt hiermee gepaste eer bewezen.

We mogen nu tevreden zijn, dat de gedenkplaat voor Jacob van Maerlant nimmer van het Asylplein is verwijderd. Thans rest ons nog de plaquette een welverdiende onderhoudsbeurt te geven, haar op te poetsen en de schroeven aan te draaien.

Noten

1. J.B., "Snellegem. Een lieflijk dorp met een rijk verleden", Touringclub van België, juni (1958), p. 53 (Gemeentearchief Brielle [GAB] bibl.nr. 01065).
2. H.P. Schaap, "Nogmaals: de kwestie Jacob van Maerlant", in: Neerlandia. Orgaan van het Algemeen Nederlands Verbond, mrt./april (1956), ongepag.; ibidem, "Het Jacob van Maerlant-probleem en zijn ontrafeling", in: Het Pennoen 9-7 (1959) p. 4 (GAB bibl.nr. 01077). Hierbij dient te worden opgemerkt, dat H.P. Schaap het oneens was met degenen die de plaquette wensten te verwijderen.
3. J. te Winkel, Maerlant's werken beschouwd als spiegel van de dertiende eeuw (1e druk Groningen 1877, gewijzigde 2de druk Gent/ Den Haag 1892, heruitgave 2de druk Utrecht 1979) p. 27 (GAB bibl.nr. 00791); A. Vermast, Jacob van Maerlant (Gent 1890) p. 21 (GAB bibl.nr. 00142); J. van Mierlo, Jacob van Maerlant. Zijn leven zijn werken, zijn beteekenis, Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal & Letterkunde, reeks III nr. 25 (Turnhout 1946) p. 8 (GAB bibl. nr. 01896); F.P.van Oostrom, Aanvaard dit werk. Over Middelnederlandse auteurs

en hun publiek (Amsterdam 1992)
p. 188 (GAB bibl.nr. 01894).

4. Jacob van Maerlant, Naturen Bloeme, E. Verwijs (ed.) (1e druk 2.pl. 1878, herdruk Arnhem 01980) vs. 2111-2112.
5. Ibidem, vs. 357-359.
6. ibidem, vs. 1768-1770.
7. Te Winkel, Maerlant's werken, p. 9; Van Mierlo, Jacob van Maerlant, p.9; P. Burger (ed.), Jacob van Maerlant. Het boek der natuur (Amsterdam 1989) p. 144; Van Oostrom, Aanvaard dit werk, p. 190.
8. Vermast, Jacob van Maerlant, p. 26; G. Knuvelde, Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde I (Den Bosch 1967), "Didactische literatuur. Van Maerlant", p. 124 (GAB bibl.nr. 01895); Van Oostrom, Aanvaard dit werk, p. 191.
9. Van Mierlo, Jacob van Maerlant, p. 133; Van Oostrom, Aanvaard dit werk, pp. 191-196.
10. H. van Wijn, Historische en letterkundige avondstonden enz. (Amsterdam 1800) (GAB bibl.nr. 00645) pp. 289-291.

11. C.N.W.M. Glaudemans, Inventaris van het archief van het Catharinagasthuis te Brielle (1293) 1425-1983 (Brielle 1993) p. 3-4.
12. Vermast, Jacob van Maerlant, pp. 5 en 7.
13. Knuvelde, Handboek, p. 124; Burger, Het boek der natuur, pp. 143-144.
14. Vermast, Jacob van Maerlant, p. 27; Van Mierlo, Jacob van Maerlant, p. 131; "Standbeeld een eeuw oud. Damme eerde nagedachtenis van dichter Jacob van Maerlant", in: Provinciale Zeeuwse Courant, 1960 sept. 26, p. 7 (GAB bibl.nr. 01073); Van Oostrom, Aanvaard dit werk, p. 206.
15. Van Wijn, Historische avonden, pp. 290-291.
16. Van Mierlo, Jacob van Maerlant, p. 12; ibidem, "Jacob, die coster van Merlant", in: Verslagen en mededelingen Vlaamse Akademie (1952) pp. 49-50 (GAB bibl. nr. 01897); H.C. Peeters, "Nieuwe inzichten in de Maerlantproblematiek", p. 1 (GAB bibl.nr. 01898) (Dit is de in het gemeentearchief Brielle aanwezige pre-definitieve versie van zijn artikel "Nieuwe inzichten in de Maerlantproblematiek", in:

Handelingen van de Zuid Nederlandse Maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis 18 (1964) pp. 249-285; deze uit eindelijke versie verschilt niet van de pre-definitieve versie, alleen ontbreekt in de laatste versie het notenapparaat)

17. J. Noterdaeme, "Jacob de Costere van Maerlant", in: Wetenschappelijke tijdingen 15-8 (1955) kol. 313-321 (GAB bibl.nr.01075).
18. Van Mierlo, "Jacob, die coster", p. 66; Van Oostrom, Aanvaard dit werk, p. 186.
19. Zie o.m. H.C. Peeters, "nieuwe inzichten" en J. Noterdaeme en H.P. Schaap, "Nieuwe Maerlantproblemen", in: Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde 82 (1966) pp. 81-119.
20. Van Oostrom, Aanvaard dit werk, p. 187.
21. Telefonische medelingen: 1993 apr. 7, M. van Trierum, hoofd BOOR, Bureau Oudheidkundig Onderzoek gemeente Rotterdam en 1993 apr. 8, A.A. Arkenbout; A.A. Arkenbout, "Het hof van de Heren van Voorne te Brielle", in: Nieuwe Brielsche Courant, 1965 okt. 15; C. Hoek, "Den Briel en Maerlant", in: Holland 1-6 (1969) pp. 182-198; J.P.

- Gallas, De stedenbouwkundige ontwikkeling van Brielle in de middeleeuwen (Amsterdam 1986) pp. 7-8 (GAB bibl.nr. 00900).
22. Noterdaeme e.a., "Nieuwe Maerlantproblemen", p. 119.
  23. R. Meischke, "De oude huizen van Den Briel", overdruk uit: Bulletin van de Koninklijke Nederlandsche Oudheidkundige Bond 64-2 (1965) p. 35 (GAB bibl.nr. 01899); Hoek, "Den Briel en Maerlant", p. 190; Gallas, De stedenbouwkundige ontwikkeling, pp. 11 en 33.
  24. Hoek, "Den Briel en Maerlant", p. 183; Van Oostrom, Aanvaard dit werk, 214.
  25. Van Oostrom, Aanvaard dit werk, p. 199.
  26. Peeters, "Nieuwe inzichten", p. 31.
  27. Mededeling van dr. F. van Kan over de middeleeuwse naamgeving; Peeters, "Nieuwe inzichten", p. 44.
  28. Van Mierlo, Jacob van Maerlant, p.32; Peeters, "Nieuwe inzichten", p. 5.
  29. Maerlant, Naturen Bloeme, vs. 2952-2955; Peeters, "Nieuwe inzichten", p.42.

30. Van Mierlo, "Jacob, die coster", pp. 62-63; Noterdaeme e.a., "Nieuwe Maerlantproblemen", pp. 111-112.
31. Maerlant, Naturen Bloeme, vs. 3490-3492.
32. Te Winkel, Maerlant's werken, p. 446; Peeters, "Nieuwe inzichten", p.43.
33. J. van Mierlo, Jacob, die Coster van Maerlant (z.p. 1951) ongepag. (GAB bibl.nr. 01074); Van Oostrom, Aanvaard dit werk, pp. 202-203.
34. Van Mierlo, Jacob van Maerlant, pp. 26, 39, 46-47; Peeters, "nieuwe inzichten", pp. 25, 40-41; Knuvelder, Handboek, p.125.
35. Peeters, "Nieuwe inzichten", pp. 9-10; J.D. Janssens, "1300", in: Literatuur 2 (1985) p. 357 (GAB bibl.nr. 00981).
36. Van Oostrom, Aanvaard dit werk, pp. 205, 304.
37. Knuvelder, Handboek, pp. 24-25.
38. Van Oostrom, Aanvaard dit werk, p. 222.
39. Ibidem, "Jacob van Maerlant: een herwaardering", in: Literatuur 2

- (1985) pp. 191, 194-195 (GAB bibl.nr. 00982).
40. Vermast, Jacob van Maerlant, p. 55.
  41. Burger, Het boek der Natuur, p. 8; Van Oostrom, Aanvaard dit werk, p. 222.
  42. Te Winkel, Maerlant's werken, p. 320; Vermast, Jacob van Maerlant, p. 40; Van Oostrom, Aanvaard dit werk, p. 222.
  43. "Onthulling gedenkplaten", in: Brielsche Courant, 19 juli 1935.
  44. Schaap, "Nogmaals", p. 8, kol. 3; ibidem, "Het Jacob van Maerlant-probleem", p. 4. Hierboven (nt. 2) is reeds opgemerkt, dat het niet H.P. Schaap was, die dit voorstel deed.
  45. F.P. van Oostrom, "Hoe snel dichtten middeleeuws dichters? Over de dynamiek van het literaire leven in de middeleeuwen", in Literatuur 1-6 (1984) pp. 327-335.

drs. Geertruida de Moor

HET MIDDELEEUWSE HEILIGDOM VAN O.L.V. TOEVLUCHT IN BRIELLE*

In 1896 stelde dominee H.de Jager uit Brielle in "De Navorscher" de vraag wat er met "Onze Lieve Vrouw te brade (brae)" bedoeld zou zijn. Tussen 1529 en 1621/22 was er in diverse rekeningen uit het archief van Brielle sprake van een heiligdom dat zo heette. Dit was gelegen aan de Brielse stadsvest op de hoek van het Noordeinde en hierbij stond een offerblok¹. Op deze vraag kwam, zover ons bekend, nooit een antwoord.

Daar het blad "De Navorscher" in 1959 is opgeheven, willen we in "De Brielse Mare" de gelegenheid te baat nemen om deze vraag alsnog te beantwoorden.

In Zeeland en op de Zuidhollandse eilanden werd en wordt in de eerste lettergreep, in het bijzonder na de medeklinkers "b", "l" en "r", de niet bekleemtoonde "e" verzwakt uitgesproken². In de middeleeuwen schreef men grotendeels zoals men sprak, en kon zodoende de "e" in geschreven teksten wegvallen. Daarom kunnen we "brade" opvatten als beraden. Het middelnederlandse werkwoord "beraden" betekent in de onbepaalde wijs: hulp, genadige bijstand verkrijgen³.

Het vereren van Mariabeelden, die vaak rijk bekleed waren, nam in de late middeleeuwen een grote vlucht. Deze stonden niet alleen in of aan kerken, maar ook op openbare plaatsen, zoals pleinen, straathoeken, bruggen en torens. Deze beelden werden ook in processies megedragen⁴.

De Rooms-Katholieke kerk kende tot 1913 in vrij veel bisdommen het feest van Onze Lieve Vrouw van Goede Raad, dat op 26 april gevierd werd. Het was het titelfeest van de Madonna van Genazzano⁵ en werd ook wel Maria Toevlucht genoemd. In de Noordelijke Nederlanden is deze verering in Brielle de tot nu toe enig bekende. Mogelijk heeft deze unie-

ke verering te maken met het feit dat Brielle in de middeleeuwen een belangrijke zeehaven was, waar veel vreemdelingen kwamen. Het is bovendien interessant om te zien dat dit Middeleeuwse gebruik tot ver na 1572, namelijk tot 1621/22 in Brielle in ere werd gehouden. Dit kan er op wijzen dat deze vorm van devotie diep geworteld was. Waarschijnlijk werd pas na de Synode van Dordrecht in 1619 definitief een eind gemaakt aan de openbare Mariaverering in het gewest Holland. Het zou een goede gedachte zijn dit devotie-oord in Brielle weer op te richten.

(opmerking redactie Mare: wat dit laatste aangaat: Men kan hier verschillend over denken).

NOTEN:

* Met dank aan het Instituut voor Nederlandse Lexicologie van de Rijksuniversiteit Leiden.

1. H. de Jager, "Onze Lieve Vrouwe te brade (brae)", in: De Navorscher, 46 (1896), 236-238.
2. A. van Loey, Schönfelds historische grammatica van het Nederlands: Klankleer, vormleer, woordvorming, Zutphen, 1971, 94 (115); idem, Middel nederlandse spraakkunst, II. Klankleer, Groningen 1971, par.98 (84).
3. Woordenboek der Nederlandsche Taal, II, 's-Gravenhage/Leiden 1898, 1837.

4. J.A.F. Kronenburg, Maria's Heerlijkheid in Nederland. Geschiedkundige schets van de vereering der H. Maagd in ons Vaderland, van de eerste tijden tot op onze dagen, De Middeleeuwen, deel II, De Vereering der H. Maagd in onze kerkgebruiken, Amsterdam 1904, deel II, 333-356.
5. De Katholieke encyclopedie, 17e deel, Amsterdam 1937, 220.

L.W. Hordijk, streekarchivaris van Voorne-Putten en Rozenburg.

EEN BIJZONDER ASPECT UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE DRINKWATERVOORZIENING TE BRIELLE.

De speurtocht naar goed drinkwater heeft in het begin van deze eeuw op de Zuidhollandse Eilanden geleid tot de meest uiteenlopende activiteiten.

Op het platteland en ook in de dorpen gaf de drinkwatervoorziening aanvankelijk niet zoveel problemen.

Het regen- en polderwater werd van voldoende kwaliteit geacht en was in voldoende kwantiteit aanwezig.

Weliswaar begon men rond de eeuwwisseling onder andere in de polders Heenvliet, De Vierpolders en Nieuw-Helvoet op uitgebreide schaal nortonwollen te slaan - een geboorde wel, genoemd naar de uitvinder Norton - maar deze waren vooral van betekenis voor het vee.

In de stedelijke gebieden was de drinkwatervoorziening wel een probleem en dat gold ook voor Brielle.

De bekende notaris L.P. van den Blink te Brielle was van mening dat de gezondheidstoestand der Brielse ingezetenen reeds geruime tijd leed door gebrek aan goed drinkwater!

Een goede drinkwatervoorziening zou volgens hem niet alleen de gezondheid van de burgers maar ook de welvaart van Brielle ten goede komen.

Op zijn initiatief werd op 19 augustus 1903 een vergadering gehouden, bijgewoond door enige personen met namen, die in die tijd groot respect afdwongen, te weten: Mr. F.J.D.C. Egter van Wissekerke, A.Th. de Groot, N.J.C.S.H. Lette, Dr. J.C.C.U. van Nooten, M.L. Veenenbos, P.F. van der Wallen en J.D. Wessels (1).

De heer L.P. van den Blink kreeg en behield tijdens

deze vergadering geruime tijd het woord.

Hij was van mening dat in de ondergrond van Brielle goed drinkwater voorhanden was.

In de onmiddellijke nabijheid van Brielle was een proefboring uitgevoerd tot een diepte van 12 meter.

Weliswaar was de uitkomst niet geheel gunstig, maar hij voegde daaraan terstond toe de ervaringen, die waren opgedaan bij de proefboringen te Nijkerk.

Deze boringen leverden aanvankelijk geen goed drinkwater maar toen men tot op grote diepte (70 meter) had doorgeboord, vond men zuiver drinkwater in voldoende hoeveelheid.

De heer Van den Blink stelde dan ook voor om in Brielle een boring te verrichten tot een soortgelijke diepte.

Dit voorstel vond algemeen bijval onder de edelachtbare commissieleden.

Wanneer de resultaten van deze grondboring bevredigend zouden zijn, kon men bij de bron een watertoren en een fabriek bouwen.

Om bij het eventueel opbouwen van een dergelijke inrichting geen problemen te krijgen met de zogenaamde "verboden kring van de vesting" besloten de leden van de commissie een terrein te zoeken binnen de wallen.

Dit terrein werd gevonden in de vorm van een perceel weiland nabij "Brigitte".

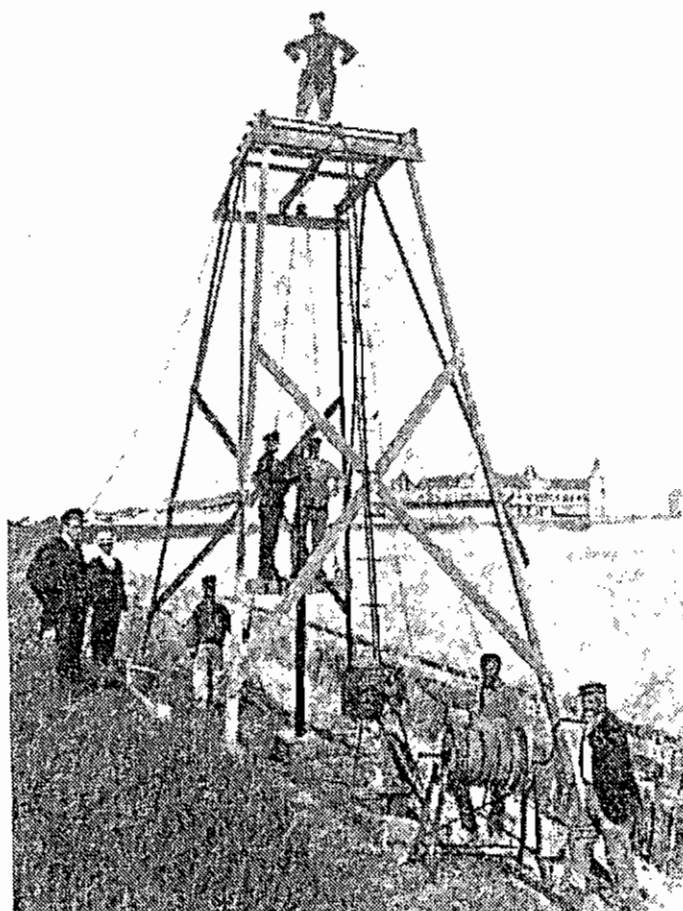
Terstond werden enige deskundigen aangetrokken voor het geven van aanvullende geologische en technische informatie; de heer J. Lorié, geoloog te Utrecht en de heer J. Schotel, ingenieur te Rotterdam.

De heer Lorié adviseerde echter niet in de stad maar in de polder Rugge te boren, omdat deze polder uit geologisch oogpunt meer waarborgen opleverde voor de verkrijging van goed drinkwater dan de stad.

De invloed van het vuile stadswater en het bij

vloed brakke Maaswater had hem tot dit advies gepocht.
Zijn advies werd overigens niet opgevolgd.
De heer Schotel waarschuwde de leden van de commissie voor te hoge verwachtingen.
Op de Zeeuwse eilanden hadden soortgelijke boringen geen gunstige resultaten opgeleverd.
Ondanks deze wat ontmoedigende verwachtingen besloot de commissie toch tot de uitvoering van een proefboring.
De eigenaar van het bewuste perceel weiland was plotseling zo vrij om in de ogen van de commissie een buitengewoon hoge schadevergoeding te eisen.
Gelukkig was de heer Van den Blink zo edelmoedig om zijn aangrenzend perceel tegen een geringere vergoeding beschikbaar te stellen.

Inmiddels was ook contact gezocht met de heer Haagendoorn (Hoogendoorn ?) die voor een boring tot een diepte van 70 meter een bedrag van f. 650,-- vroeg.
Nu, dit bedrag was snel beschikbaar.
Allereerst verklaarde het bestuur van de ontbonden spaarbank f. 200,-- te willen bijdragen, het Merula Weeshuis f. 100,--, het Gasthuis f. 100,--, terwijl het resterende bedrag door particulieren ter beschikking werd gesteld.
Op 9 november 1903 begon de heer Haagendoorn met zijn mannen te boren.
De uitvoering van een grondboring was rond de eeuwwisseling nog min of meer pionierswerk.
Men beschikte niet over het materieel, waarmee tegenwoordig, veelal op hydraulische wijze, binnen een zeer korte tijd soortgelijke boringen verricht worden.
De boring in 1903 werd uitgevoerd met behulp van een installatie, gelijkend op de installatie zoals hiernaast afgebeeld (2).
Omdat de boring met louter dommekracht moest plaatsvinden lag aan het behalen van een diepte van 70 meter zeer zware lichamelijke inspanning

ten grondslag.

De boring verliep voorspoedig, zodat reeds na enige dagen een diepte was bereikt van 31,5 meter, gerekend vanaf het maaiveld, dat omstreeks 2,5 meter boven A.P. lag.

De heer J. Lorié had als geoloog buitengewone belangstelling voor de samenstelling van de ondergrond van Brielle.

Hij zag de pogingen om goed drinkwater te bereiken dan ook meer als een unieke gelegenheid om zijn geologische belangstelling te voeden.

Met uiterste zorgvuldigheid bestudeerde hij de naar boven gebrachte monsters, vooral op de aanwezigheid van fossielen en niet tevergeefs.

Onder de zeekleilagen, die de oppervlakte bedekken herkende hij *CARDIUM EDULE*, *TELLINA BALTHICA*, *HYDROBIA ULVAE*, *MYTILUS EDULIS* EN *SCROBICULARIA PLANA*.

Dit zijn hele moeilijke, overigens ten dele verouderde wetenschappelijke namen van weekdieren, die in gangbare taal respectievelijk worden aangeduid als kokkel, nonnetje, wadslakje, mossel en platte slijkschelp.

Het laatst genoemde weekdier wordt in de volksmond ook wel " blootkont " genoemd.

Het gebruik van deze volksnaam moet ik uit educatief gezichtspunt met het oog op onze jeugdige lezers, ten sterkste ontraden.

De genoemde weekdieren leven in zeewater of hoogstens in brak water, hetgeen niet bepaald bemoedigend is om zoet water te vinden.

Op een diepte van ruim 28 meter stuitte de zwoegers echter op een houtlaag.

Sommige brokjes hadden zelfs een lengte van 10 centimeter.

Hoe nu ?, stond hier vroeger een bos in zee ?, of was er toen geen zee?

Reden genoeg om nog even door te boren en op de eerder genoemde diepte van 31,5 meter een watermonster te nemen.

De Brielse apotheker H.L. Sluiter werd gevraagd het watermonster te onderzoeken en dat deed hij zeer grondig.

Het onderzoek omvatte onder andere de meting van het zoutgehalte.

Het grondwater bleek 3135 mg chloor per liter te bevatten.

Deze uitkomst was van dien aard dat het water voor drinkwater ongeschikt mag worden geacht, aldus de heer Sluiter.

Hoewel het resultaat enigszins teleurstellend was, ging men, bemoedigd door de ervaringen te Nijkerk, toch welgemoed verder de diepte in.

Op 39,60 meter werd wederom een watermonster genomen.

Dit water bleek zelfs 3920 mg chloor per liter te bevatten.

Op nog grotere diepten stuitten de mannen op dermate fijn zand, dat het nemen van watermonsters gewoon onmogelijk was.

De heer Lorié was minder teleurgesteld dan de heren zelateurs van de commissie; hij had rond de 45 meter diepte een geringe hoeveelheid schelpgruis aangetroffen, waarin hij " PLANORBIS EN SUCCINEA " meende te herkennen, de schijfhoornslak (een zoetwaterslakje) en de barnsteenslak (een landslakje)! Nadat de uiteindelijke diepte van 70 meter bereikt was en nog steeds te fijn zand uit de buis omhoog kwam, werd toch besloten om nog iets dieper te boren.

Toen op 80 meter nog geen goed water voorhanden was kwamen de commissieleden op 15 december 1903 bijeen teneinde een beslissing te nemen.

Na langdurige discussie werd - ongetwijfeld op aandringen van de heer Lorié - besloten nog 10 meter verder te boren.

Deze diepte werd bereikt op 18 december.

De heer Sluiter onderzocht het grondwater van 90 meter en kwam al spoedig tot de bijzonder teleurstellende uitkomst: 8051 mg chloor per liter.

Het grondwater was niet meer brak, nee het was ge-

woon zout!

De heer Lorié, die op die diepte weer enige fossielen vond, bleef enthousiast.

Hij gaf de leden van de commissie wederom in overweging OM GEENE POGINGEN ONBEPROEFD TE LATEN EN EENE NORTON BORING IN DEN RUGGEPOLDER TE DOEN.

De leden van de commissie zagen in dit voorstel geen heil.

Zij betreurden het dat de bodem van Brielle ongeschikt bleek te zijn voor de watervoorziening.

Voor de drinkwatervoorziening was de boring nabij Brigitte weliswaar een mislukking, geologisch gezien gaf de boring een eerste gelegenheid om kennis te maken met de zeer interessante bodem van Voorne en op dat punt dus een groot succes.

Zou men 1 of 2 meter dieper geboord hebben, dan was de heer Lorié helemaal in extase geraakt.

Op die diepte had men dan de top bereikt van de zogenaamde Formatie van Maassluis.

Dit is een lagenpakket zeer rijk aan allerhande overblijfselen van levensvormen die ons gebied zo'n 2 miljoen jaar geleden bevolkten.

Overblijfselen die enige gelijkenis vertonen met een collectie, zeer recentelijk aan het Trompmuseum geschonken en afkomstig van de voormalige Kalkfabriek te Brielle.

noten:

1. Rapport over de boring nabij Brigitte, 1903.
(Streekarchivariaat Voorne-Putten en Rozenburg, collectie handschriften)
2. Koole, M.C. e.a. Waterbouwkundige Constructies, Amsterdam, z.d., aflevering 6, fig. 240.

W. en I. de Baan

BRIELSE GEVELSTENEN

Brielle is weer twee gevelstenen rijker.
Ze zijn vervaardigd door de Heer Bergkotte, pot-
tenbakker te Rockanje.

40

In november 1992 zijn deze stenen geplaatst en wel één in de Rozemarijnstraat (hoek Boterstraat) waar eens de fabriek stond van de vermaarde Brielse Zandtaartjes van de Firma Ribbe en de tweede gewelsteen bevindt zich op de scheiding van de woningen 30 F en 30 G eveneens in de Rozemarijnstraat. Hier bevond zich vroeger een pand van de Bouwmaterialenhandel Van Dijk en Co.

M.S. Zoetemeijer

KRONIEK 1912

Een korte selectie van wat de bewoners van Voorne bezig hield.

januari

De heer G. M. Leignes Bakhoven, directeur van de Brielse gasfabriek, houdt een lezing in Rockanje, dit om de bewoners voor te lichten omtrent het aanbevelenswaardige van het gebruik van gaslicht boven dat van petroleumlicht.

In het Brielse Dijkslop is de nieuwe spijskokerij geopend, de nieuwe kok maakt voor onze armen een heerlijke erwtensoep klaar.

Ten behoeve van de wezen in het Geuzengesticht wordt uit het busje van de loodsen en de schipper van loodsschoener 12 te Maassluis F. 6,- ontvangen.

Te Vierpolders spreekt de socialistische mej. Suze Groeneweg over het onderwerp 'Wat wil de arbeidersbeweging'.

februari

De heer N. J. C. S. H. Lette wordt bij koninklijk besluit herbenoemd tot burgemeester van Brielle.

Aan het Zuideinde te Brielle wordt een kolossale rat gevangen, het dier weegt ongeveer 8 pond.

Zuivelfabriek 'de Eersteling' te Brielle ontvangt op een belangrijke handelsbeurs in Italie, de eerste prijs voor haar gepasteuriseerde roomboter.

In de Sint Catharijnekerk is in een gerestaureerd raam het medaillon ingebracht van de bekende timmerman Rochus Meeuwiszoon, het geld voor dit medaillon is bijeengebracht door leerlingen van de hogere burgerscholen.

42

maart

Voor de vijftiende maal wordt de Floralia voorjaarsbloemententoonstelling gehouden in het gymnastieklokaal aan de Brielse Geuzenstraat.

Uit de richting Zwartewaal en Vierpolders komt een luchtballon in het gezicht, de ballon drijft over de kalkfabriek naar Rozenburg, het zeldzaam schouwspel trekt veel bekijks, enkele kijkers menen een Duitse vlag op te merken.

De Christelijke Militaire Bond heeft aan de wegens zijn christen socialisme ontslagen 'vader' van het Militair Tehuis te Haarlem, Metten Koornstra, vroeger 'vader' van het Geuzengesticht, alsnog een pensioen van F. 200,- per jaar toegezegd.

Drie Oostvoornse landarbeiders vertrekken naar Amerika om daar in de landbouw hun geluk te beproeven.

april

De heer Johan Been is uitgenodigd om als deskundige in de geschiedenis op te treden bij de onderwijzers examens in Den Haag, de heer Been heeft voor de uitnodiging bedankt.

Op de Maas voor Zwartewaal slaat een sloep om van de torpedo compagnie, 2 torpedisten verdrinken.

Het grootste schip ter wereld, de Titanic, loopt op zijn eerste reis op een ijsberg en zinkt.

Het ijzeren schip 'Op hoop van zegen' geladen met schelpen voor de stoomkalkbranderij, loopt op de dam bij de kustbatterij, het schip zit dwars voor de haven, daardoor kunnen de veerdiensten niet varen.

mei

Ter gelegenheid van 1 mei bespeelt onze klokkenist het carillon, verder gaat de dag hier onopgemerkt voorbij.

Landbouwers uit Brielle en omgeving bezoeken onder leiding van de directeur van de stoomzuivelfabriek 'de Eersteling', melkinrichting 'de Sierkan' in Den Haag.

Bij hevig onweer ontstaat blikseminslag in het huis van J.S. Philipse te Brielle, enige dakpannen worden verbrijzeld, er ontstaat gelukkig geen brand.

Op tweede pinksterdag is het Stedelijk Museum voor de eerste maal voor het publiek geopend, er zijn 429 volwassen bezoekers en 28 kinderen, een paar jongelui raken per ongeluk opgesloten in de cel.

juni

Voor het Stedelijk Museum ontvangen van de heer P. Bogerds, het portret van de onlangs overleden schipper Weltevrede.

De heer Johan Been verzoekt de gemeenteraad, de vroegere cirkel van witte steentjes voor het stadhuis waarin men lezen kon: 'niet zonder God', weer in ere te herstellen.

Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek bedraagt het inwoneraantal van Brielle heden 3810 personen.

De stoomboot 'Stad Zierikzee' doet de Brielse haven aan, het is de grootste schroefboot die ooit onze haven is binnengelopen, de tonnenmaat bedraagt 161 ton, het schip is 51.60 meter lang, 8.15 meter breed en heeft een diepgang van 2.40 meter.

juli

De Brielse kermis wordt met klokgeklep ingeluid, opgesteld staan onder meer de stoomcarroussel van Janvier en een schommelschuit.

De minister van Oorlog deelt mee dat op het strand van Rockanje schietoefeningen worden gehouden met kanonnen en mitrailleurs.

44

Mannenzangvereniging Crescendo onder leiding van de heer J. de Klerk, neemt deel aan een nationale zangwedstrijd.

Brielle op het eiland Voorne ontvangt een prentbriefkaart uit Brielle in de Verenigde Staten, de afzender is de heer P. van Soest, de kaart is geadresseerd aan het gemeentearchief.

Luchtschipper van Rottum stijgt op met zijn luchtschip bij hotel Ons Genoegen te Oostvoorne.

augustus

De kinderen uit het Geuzengesticht vertrekken met stoomboot de 'Maasnymph', zij brengen bij verschillende geuzenvrienden de vakantie door.

Ruim 800 landweermannen komen in Brielle en Helvoetsluis herhalingsoefeningen houden, de winkeliers doen hierdoor goede zaken.

Het Briels Stedelijk Museum ontvangt als geschenk een olie- of oorlamkruikje, het kruikje is afkomstig van het admiraalsschip waarop Maarten Harpertszoon is gesneuveld.

Hoogwaterdreiging door storm, de vloedplanken worden in allerijl gezet, veel bomen waaien om.

september

De heer M.L. Veenenbos viert zijn 25 jarig jubileum als wethouder van de gemeente Brielle.

Te Zwartewaal wordt in het familiegraf bijgezet Maria Aurelia Hofkes, een der ambachtsvrouwen.

De SDAP, district federatie Brielle, organiseert op Voorne een grote landelijke openluchtmeeting ten gunste van het algemeen kiesrecht.

In Zwartewaal hoeft voor de Nationale Militie der lichte 1913 geen loting plaats te vinden, er is geen enkele loteling.

De bibliotheek van de Nederlandse Protestanten Bond opent haar deuren voor het winterseizoen, er zijn meer dan 2700 titels aanwezig.

oktober

De heer C. Hagers uit Brielle, oud strijder, wordt 101, een delegatie van 'het vaderland getrouw' komt hem gelukwensen (zie toelichting op blz.52). De eerste straatlantaarn wordt te Vierpolders geplaatst.

Ook in de regio leeft men mee met moeilijkheden verderweg; de crisis op de Balkan, Montenegro verklaart de oorlog aan Turkije.

Te Oostvoorne wordt de toegang tot het strand met een doorgang vermeerderd, hierdoor wordt de strandboulevard aanmerkelijk langer.

november

De bekende toneelspeler Nap de la Mar treedt op in het Brielse hotel de Nymph.

De tweede Brielse varkensmarkt valt letterlijk in het water, de vloedplanken moeten hals over kop gezet, de rolschaatsenbaan van de firma Roelse Nanson op het Asylplein heeft de meeste schade.

Een leerling van de hogere burgerschool rijdt met zijn fiets, bij de aanlegsteiger van de Vlaardingse boot de haven in, de bemanning redt zowel de jongen als zijn fiets.

Al 26 Brielse inwoners zijn nu aangesloten op de rijkstelefoon.

december

Aanbevolen een doelmatig St. Nicolaascadeau; een bonten muts, een halsbont, een mof of een kanten kraagje, verkrijgbaar bij de gezusters Levinson aan het Zuideinde te Brielle.

Het Groene Kruis organiseert een lezing in hotel de Nymph, het onderwerp is: 'tuberculose als volksziekte'.

Bij koninklijk besluit is aan mr. F.J.D.C. Egter van Wissekerke, burgemeester van Nieuwenhoorn en

46

Rockanje, toestemming verleend om voorlopig in Brielle te blijven wonen.

De diaconie te Rockanje ontvangt F. 100,- , hierdoor kan een extra gave plaatsvinden aan de behoeftigen, zij krijgen 80 pond spek en 4 pond vlees.

KRONIEK 1942

januari

Een koude maand, de Brielse inwoners schaatsen volop, van de Duitse bezetting is slechts 5 man op het ijs te vinden.

Brielle moet het voorlopig doen zonder straatverlichting, de bestaande armaturen zijn niet geschikt voor omlaagschijnende lampjes.

De kleuterschool te Oostvoorne wordt tijdelijk gesloten in verband met de heersende slijmhoest.

Japanse troepen zijn op Tarakan en Celebes geland. De burgemeester van Brielle deelt mee dat landbouwers, veehouders en tuinders, die in zijn gemeente schade hebben geleden door de bezetting, daarvan aangifte horen te doen.

februari

De transporten zijn door sneeuw en ijzel ontwricht, de eerste tram vanuit Rotterdam, komt pas om 4 uur s' middags in Brielle aan.

De burgemeester van Oostvoorne, de heer H. A. van Voorst van Beest, is door de Duitse bezetter ontslagen.

Winkelier Nieuwland op de Brielse Markt krijgt wat sigaren binnen, de politie moet er aan te pas komen om de distributie in juiste banen te leiden.

Te Oostvoorne overlijdt de heer T. van der Blink, oud inspecteur van het onderwijs, tevens schrijver van leesboekjes voor de lagere school, waarvan vooral "Op zonnige wegen" zeer geliefd is.

Door kolenschaarste wordt de Rijks HBS voor onbepaalde tijd gesloten.

De heer en mevrouw van Maanen - de Vos te Oostvoorne, geven kennis van de geboorte van hun dochter "Wilhelmina Juliana".

maart

In Brielle dringt het bericht door dat de Japanners op Java zijn geland.

De zaak van een der Joodse ingezetenen van Brielle moet zijn deuren sluiten.

Het 'Weekblad of Brielsche Courant', 'de Oostvoornaar' en de Rockanjenaar worden voor onbepaalde tijd opgenomen in de 'Nieuwe Brielsche Courant'.

In Zwartewaal melden zich te weinig collectanten aan voor de collecte van de Winterhulp.

april

De heren Sonnega en van Adrighem zijn door de bezetter uit Brielle weggevoerd.

De Joodse bevolking is vanaf heden verplicht een gele ster te dragen.

De burgemeester van Brielle deelt mee dat de gasloze uren voorlopig worden opgeheven.

Op Rozenburg wordt het zoeken van meeuweneieren verboden, dit mag alleen nog maar met een vergunning.

In bioscoop Luxor wordt een landbouwfilm vertoond, dit met de bedoeling, de stadsjeugd meer waardering bij te brengen voor het werk van de boeren.

mei

De Duitse Commandantur eist dat het pakhuis naast de Brielse veiling wordt ontruimd en ter beschikking wordt gesteld van de weermacht.

Een bom slaat te Vierpolders een enorm gat in een weiland.

48

In het tramcafé valt door het dak van de slaapkamer een brandbom in de gelagkamer, de bom explodeert niet.

Café-restaurant Zeerust te Oostvoorne sluit de deuren, het gebouw is gevorderd door de Duitse overheid.

De Julianabrug te Brielle wordt op last van de bezetter omgedoopt in Juliana van Stolbergbrug.

juni

In Brielle arriveren per rijnaak ongeveer 60 paarden, ze komen waarschijnlijk van het oostfront, met de elektrische grijper van de kalkfabriek worden ze op de kant gehesen.

De eerste brandnetels verschijnen op een Nederlandse veiling, de opbrengst is F. 0,20 per kilo.

Er is een algemeen vervoerverbod op groenten ingesteld.

De burgemeester van Brielle deelt mee dat de toeslagkaarten voor zware en zeer zware arbeid worden uitgereikt.

Een span paarden van de Duitse weermacht slaat op hol, een Duitser raakt gewond.

juli

Grote hoeveelheden zand, grint en cement komen per schip in Brielle aan, het spul wordt vervoerd naar de stranden van Oostvoorne en Rockanje, het is bestemd voor de daar te bouwen weg en verdedigingswerken.

Leerlingen van de Brielse ambachtschool exposeren hun beste werkstukken.

De Oostvoornse kinderen kunnen gratis een inenting krijgen tegen difterie.

Verscherpte maatregelen worden afgekondigd tegen de Joodse bewoners.

Dr. Tellegen, burgemeester Collette en ds. Zwaan zijn door de Duitsers als gijzelaars voor Den Briel weggevoerd.

augustus

De zoon en dochter van de familie Gazan uit Brielle moeten zich melden en worden gedeporteerd, de ouders mogen nog blijven.

De petroleumkaarten van deze maand geven recht op het kopen van 1 rantsoen kaarsen, 1 rantsoen bedraagt 300 gram.

Muziekvereniging Harmonia geeft te Zwartewaal een uitvoering in de muziektent op het dorp.

De burgemeester van Brielle, hoofd van de distributiekring, roept sollicitanten op voor de betrekking van ambtenaar bij de uitreikingsploeg.

Bij de heropening van de Rijks HBS is een tentoonstelling georganiseerd met als onderwerp 'De duinen van Voorne'.

Tot burgemeester van Brielle is benoemd de heer J. G. van Houten, de heer van Houten blijft deze functie ook in Oostvoorne waarnemen.

september

De eilanden zijn van alle telefonische communicatie verstoken, alleen doktoren mogen nog van de telefoon gebruik maken.

Het bezit van zilvergeld wordt strafbaar gesteld.

De wandelkaarten voor het Voornse duingebied worden ingetrokken, dit in verband met mijnengevaar.

Eau de Cologne en levertraan zijn alleen nog maar op recept verkrijgbaar.

In Rockanje is de volksbibliotheek opengesteld.

Te Brielle wordt gecollecteerd voor hulpbehoevende blinden in Amsterdam.

Oktober

De Joodse inwoners van Oostvoorne en Brielle worden weggevoerd.

De RTM en de veerdiensten moeten hun zondagsdiensten staken.

50

De gemeentelijke Brielse bad- en zweminrichting wordt gesloten.

In verband met de daling van de waterstand in de prise d'eau te Oostvoorne, moet het gebruik van leidingwater zoveel mogelijk worden beperkt, er wordt streng gecontroleerd.

In het Luxor theater draait een film met Hans Moser; '7 Jaren pech'.

De speldjescollecte van Winterhulp Nederland vindt plaats, lichtgevende molenspeldjes worden aangeboden.

De heer C. Dekker te Brielle jubileert, hij is 40 jaar bode van Libertatis Primitae.

november

Mr. H.P. Hermans, regent van het Asyl, overlijdt. De organisatielider van de Nederlandse Volksdienst spreekt in hotel de Nymph, de opkomst is zeer slecht, volgens de verslaggever door het slechte weer.

De burgemeester van Oostvoorne richt zich middels een advertentie tot de bevolking, teneinde mensen die goederen in huis hebben van de voormalige Joodse bewoners van Oostvoorne, te bewegen die in te leveren bij de politie of Ortskommandantur, het niet inleveren van deze goederen wordt zwaar gestraft.

De burgemeester van Brielle maakt bekend dat de voorgenomen evacuatie voorlopig is uitgesteld.

In het Asyl herdenken Willem Moree en Neeltje van Rij hun gouden bruiloft.

Te Vierpolders is onder het vee mond- en klauwzeer uitgebroken.

december

Ds. Zwaan en de heer van Adrighem zijn uit gevangenschap ontslagen.

Even voorbij Zwartewaal wordt de tram met mitrailleurvuur vanuit een vliegtuig bestookt, er zijn 3 doden en 13 gewonden.

De verduistering in Brielle wordt slecht en slordig verzorgd, de Ortskommandant dreigt met strenge straffen.

Voor de jeugd van 3 tot 14 jaar worden op een reservebon 3 eieren beschikbaar gesteld.

Er wordt een razzia gehouden onder de Brielse winkeliers, de controleurs van de prijsbeheersing maken 21 verbalen op.

In 1942 bezoeken 283 personen het Trompmuseum.

52

CORSTIAAN HAGERS.

Corstiaan Hagers was één van de Brielse schutters, die in 1831 optrokken, tegen de in opstand gekomen Belgen. Hij overleefde (Hij werd 104 jaar) al zijn strijdmakkers!

In de Catharijnekerk bevindt zich een gedenkplaat voor hem.